

Institutionsvård

EU gav Litauens barnhem ett oönskat liv

Litauen har en större andel barn på barnhem än de flesta EU-länder. En av orsakerna är de miljoner i EU-stöd som rustat upp barnhemmen i sådan grad att de blivit svåra att stänga.

Här i Vilnius välbärgade bostadsområde Antakalnis har jag flera gånger passerat barnhemmet Kudikiunamai ("Hem för bebisar") i tron att det var ett vanligt daghem: sandlåda, gungor

och klätterställning på gården, nallar och teckningar i fönstren. Men när vi nu kommer närmare ser vi, intill ett fönster som kan öppnas från utsidan, en skylt som skvall-

rar om att det inte är något vanligt daghem: där står "Gyvybes langelis" eller "ett litet livsfönster". Här kan förtvivlade nyblivna föräldrar lämna sina barn när de kän-

ner sig oförmögna att ta hand om dem. Tio små nyfödda barn har lämnats in här sedan 2009 då möjligheten infördes, berättar barnhemmets direktör Viktorija Greženiene när vi träffas inne i de nyrenoverade lokalerna. – Ett av barnen återförenades med sin mamma som hade ångrat sitt beslut. För de övriga nio hittade vi snabbt adoptivföräldrar. Det är lättare när föräldrarna är okända. Så är inte fallet för de 84 barn i åldrarna 0–7 år som bor på barnhemmet. Vissa har bott där i flera år, i väntan på att de egna föräldrarna ska klara av att ta hand dem eller att de ska få komma till fosterfamiljer. Barnhem för tankarna till föräldralösa barn, men de barn som fortfarande bor på barnhem i Litauen och i andra central- och östeuropeiska länder har i de allra flesta fall en eller två föräldrar i livet. Endast kring fem procent av alla Europas barnhemsbarn är föräldralösa. På barnhemmet Kudikiunamai finns bara ett barn som helt saknar föräldrar. De andra är där för att för-

äldrarna är alkoholister, narkomaner, psykiskt sjuka eller av andra skäl bedöms som olämpliga vårdnadshavare. – Ett drygt tiotal av barnen får regelbundna besök av sina föräldrar, resten får det i stort sett aldrig. Viktorija Greženiene berättar att hon och hennes personal gör allt som står i deras makt för att ge barnen trygghet och värme. Men hon konstaterar krasst att de inte kan ersätta "en förälders kärlek till sitt barn". – Barnen borde inte vara här, barn ska vara i en familj, säger hon utan omsvep. **Förtryckta känslor** Viktorija Greženiene visar oss runt i lokalerna som rustats upp med både nationella medel och EU-pengar. Intrycken vi får är väsensskilda från de bilder man har på näthinnan från de forna kommunistländernas barnhem på 1990-talet med undernärda och nedkissade barn i fallfärdiga lokaler. – Här såg också hemskt ut före 2003 med mögel och fukt och fön-

ter där vinden blåste rakt igenom, berättar hon. I korridoren passerar vi rader med moderna barnvagnar, vi får se det ena välutrustade lekrummet efter det andra. Vi växlar några ord med sjukgymnasten som har moderna hjälpmedel för att arbeta med det 20-tal barn som har utvecklingsstörningar av olika slag såsom epilepsi, cp (cerebral pares) och Downs syndrom. Bland de friska barnen är 4-åringarna de äldsta. De har ett eget rum men där är det tyst när vi kommer in. Barnen ligger alla och sover middag i ett inre rum bakom glas, tio sängar i två rader. För att förstå hur de har det måste man tänka på ett daghem – med den skillnaden att här bor barnen dygnet runt, året om. Hur klarar de kvällarna och nätterna, utan någon vuxen att krypa upp till? Då finns bara två vuxna i tjänst. – Vi kör så intensiva program för dem att de är slutkörda till kvällen, säger Viktorija Greženiene med ett svårtolkat leende. Vi åker till bond-

Inte bara i Östeuropa

- **Problemen med att barn placeras på institutioner** är störst i Öst- och Centraleuropa, vilket huvudsakligen kan förklaras av det sovjetiska arv som uppmuntrade institutionsboende.
- **De flesta länder** i Nord- och Västeuropa övergav de stora institutionerna på 1960- och 70-talen, men en del mindre barnhem har blivit kvar även där. Det finns ingen uppdaterad statistik på antalet barnhemsbarn inom EU.
- **Forskning visar att** majoriteten av föräldrar med barn på barnhem vill ta hand om sina barn men inte förmår, eller avråds från att, göra det. Andelen barn med utvecklingsstörning eller andra handikapp är överrepresenterade på barnhemmen.
- **Människor som vuxit upp** på barnhem har ofta koncentrationssvårigheter, har svårt att skapa känslomässiga band till nya människor och söker ofta överdrivet efter uppmärksamhet. De löper också en ökad risk att välja en brottslig bana.
- **Litauen har 97** institutioner för drygt 4 000 barn. Ett drygt 100-tal av barnen är föräldralösa, resten har föräldrar som inte bedöms kunna ta hand om dem. Föräldrarna provas som vårdnadshavare var tredje månad eller, i de svåraste fallen, en gång om året.
- **Andelen barn** på institutioner är dubbelt så hög på landsbygden som i städerna. De största barnhemmen har 150 barn, de minsta en handfull. Drygt 6 000 barn bor i fosterfamiljer varav drygt hälften består av barnens far- eller morföräldrar.

Källor: "Forgotten children? An update on young children in institutions across Europe" (2012) av Hamilton-Giachritsis och FN-rapporten "The right of vulnerable children under the age of three" (2012).

← **JÄKTADE.** Två vårdare hinner inte ge tio spädbarn den kroppskontakt och stimulans som barnen behöver.

↑ **TRIVSAMT.** Barnhemmet är nyrenoverat och fräscht och där finns gott om leksaker till barnen.

↑ **EGNA SAKER.** På daghem finns barns namn vid klädhängarna, på barnhem finns de också vid tandborstglasen.

↓ **SÖKER KONTAKT.** De äldre barnen visar stor nyfikenhet och ömhetslängtan när nya vuxna kommer och hälsar på.

"Barnen borde inte vara här, barn ska vara i en familj"

VIKTORIJA GREŽENIENE
Barnhemsdirektör

gårdar, besöker djurparker, går på teater, är mycket utomhus. Barnen somnar tidigt. I spädbarnsrummet en bit därifrån är det också alldeles tyst sånär som på ett svagt gnyende, trots att flertalet av de tio barnen är vakna. Enligt experterna lär sig spädbarn

på barnhem att inte uttrycka känslor, eftersom där inte finns tillräckligt med vuxna som kan ge dem den uppmärksamhet som de skulle behöva. Två barnskötare vaggar varsin sexmånadersbebis, de andra får vänta på sin tur. – Jag skulle förstås önska mig en skötare per barn, men sådana resurser finns inte. **"Regeringen stöttar vanvård"** Litauen tillhör de länder i Europa med den allra största andelen barn på barnhem, över 4 000 av de drygt 10 000 barn som inte bor hos sina föräldrar. Och ovanligt många av barnen är små: drygt 400 barn under tre år bor på sex barnhem, däribland just här på Kudikiunamai. Den litauiske barnpsykiatern **Dainius Puras**, som skrev en FN-rapport om Europas barnhemsbarn för två år sedan, är särskilt upprörd över de små barnens situation. Han menar att bevisen för att de får illa har stärkts på senare år. – Längre har man kunnat konstatera att barns sociala utveckling häm-

mas av institutionsmiljön. På senare år har neurologisk forskning kunnat bevisa att även hjärnan utvecklas långsammare av brist på stimulans. Puras slutsats är stenhård: – När regeringen stöttar barnhem för små barn, då stöttar man vanvård. Han beskriver det paradoxala i att många fattigare länder i Europa numera har mindre andel barn på barnhem än vad Litauen har. Moldavien har halverat antalet barnhemsbarn, Georgien har gått från 5 000 till 120 barn på barnhem på några få år. I Litauen har förvisso barnhemsbarnen minskat i antal något sedan 2007, men som andel av det totala antalet barn i landet handlar det rentav om en ökning. Rumänien har gått från 200 000 barnhemsbarn 1993 till 10 000 i dag. När landet kom med i unionen 2007 var förhållandena på barnhemmen fortfarande så dåliga att landet valde att använda EU-pengar för att stänga dem och hitta andra lösningar för barnen.

Läs mer på nästa sida >>

Institutionsvård

– Men när Litauen blev medlem två år tidigare var förhållandena något bättre på våra barnhem. Därför valde regeringen i stället att i första hand använda EU-medlen för att rusta upp hemmen, berättar Dainius Puras.

– Detta har i sin tur gjort det svårare att stänga barnhemmen eftersom de är så snygga. Och vissa föräldrar som är osäkra på om de klarar av att ta hand om sina barn blir övertygade om det riktiga i att lämna bort dem när lokalerna är så fräscha!

Han har talat om saken med EU-företrädare som sagt att de inte kan detaljstyra hur medlemsländerna använder sina EU-medel. Men eftersom EU har egna riktlinjer för det sociala området – som propagerar för nedmontering av barnhemmen – har man nyligen beslutat att ytterligare EU-pengar inte får användas för renoveringar.

Dainius Puras är knuten till frivilligorganisation Human Rights Monitoring Institute som tillsammans med ett tiotal andra organisationer driver en kampanj nu i vinter för att minska antalet barn på institutioner. Även myndigheterna vill se en minskning, från dagens 38 procent av alla barn som saknar fungerande föräldrar till 25 procent år 2020.

– En på tok för långsam takt, säger **Virginija Pleckeviene** vid SOS Barn-

byar som också deltar i kampanjen och som sitter i en gemensam arbetsgrupp med ministeriet vars syfte är att minska antalet barnhemsbarn.

– Myndigheterna är stolta över sina nyrenoverade institutioner, men barnen skulle må betydligt bättre i mer familjeliknande miljöer även om målarfärgen flagnar från väggarna därinne.

Ingen tar ansvar

I Litauen är frågan så känslig att när jag kontaktar ledande politiker för en kommentar så hänvisas jag till – ledande tjänstemän. Enligt flera personer med insikt i problematiken finns det inga politiker som ”äger frågan”.

Ruta Pabedinskiene, ansvarig för frågan på socialministeriet, biter ifrån när hon hör kritiken mot renoveringarna med EU-pengar:

– Vi behövde verkligen den här uppfräschningen. Visst hade situationen förbättrats sedan 1991, men vi hade fortfarande byggnader där barn frös om vintrarna och det saknades varmt vatten.

Pabedinskiene håller med kritikererna om att det är illa med så många barn på institutioner, i synnerhet så många små barn.

– Det är absolut ingen bra lösning. Jag träffar ofta kollegor från övriga Europa och inser att det är sämre

här än på de flesta andra håll. Vi vill hitta fler fosterfamiljer, men det är väldigt svårt att få familjer att ställa upp. Vi gör vad vi kan.

Nej, det gör de inte alls, menar **Virginija Pleckeviene** vid SOS Barnbyar:

– Myndigheterna söker inte tillräckligt aktivt efter villiga familjer. Det är bara när vi kritiserar dem som de ökar sina insatser. Även ur ett ekonomiskt perspektiv är det oacceptabelt att fortsätta driva dessa institutioner. De är mycket dyrare än att betala fosterfamiljer.

Det finns också alternativ mellan de stora institutionerna och fosterfamiljerna som myndigheterna varit för dåliga på att utveckla, menar hon.

– Det går att skapa familjelika miljöer där färre barn bor, lite grann som vi jobbar i SOS barnbyar, säger **Virginija Pleckeviene** som brinner extra mycket för frågan eftersom hon själv blev föräldralös vid 17 års ålder. Hon kunde ändå bo hos släktingar.

Ruta Pabedinskiene på ministeriet säger att de faktiskt har skapat flera nya mindre institutioner på senare tid.

– Men vi möter ett motstånd från direktörer vars intäkter minskar då antalet barn minskar. Jag har talat med direktörer som medvetet mot-

”Länge har man kunnat konstatera att barns sociala utveckling hämmas av institutionsmiljön.”

DAINIUS PURAS
Barnpsykiater

arbetat möten mellan barn och deras föräldrar, av oro för att barnen ska lämna institutionen!

– Men även många lokalpolitiker försvarar de stora institutionerna med motiveringen att de skapar samsättning. Men dessa människor ser ju inte till barnens bästa.

En ytterligare orsak till att så många barn bor på institutioner i Litauen är den snäva definitionen av vad som är en fungerande familj. Exempelvis föräldrar med mentala

handikapp (se artikel intill) och ensamstående mammor med missbruksproblem har extremt lågt anseende. Vissa menar att man gör dessa föräldrar en tjänst genom att låta deras barn bo på institution i stället för i den påvra hemmiljön.

– Jag har träffat mammor som fått höra att de är dåliga föräldrar och som övertygats att lämna över sina barn till myndigheterna, säger psykiatrikern **Dainius Puras**.

Ruta Pabedinskiene på ministeriet medger att sådana exempel existerar:

– Ja, vi har barn på institutioner som hade kunnat vara hos sina biologiska föräldrar om föräldrarna fått mer stöd. Men vi har ökat dessa stödåtgärder och fler barn kan faktiskt flytta tillbaka i dag.

Det finns ingen folklig opinion för att stänga barnhemmen, i synnerhet inte efter alla renoveringar. Medierna skriver mer om problemen i fosterfamiljerna än om barnhemmen.

– Jag stödjer budskapet i frivilligorganisationernas kampanj, säger **Ruta Pabedinskiene**. Människor borde få veta mer om nackdelarna för barn som måste bo på institutioner. Då kanske fler skulle kunna tänka sig att bli fosterföräldrar.

TEXT **Pähl Ruin**
FOTO **Vidmantas Bakunas**
feature@hbl.fi

ANONYMT. 4-åringarna sover inte bara middag här, detta är deras hem. Litauens barnombudsman har kritiserat barnhemmen för att vara för opersonliga, för dåliga på att uppmärksamma varje barns egen personliga historia.

Ingen förklaring till deras mardröm

Mantas och Lina hade drömt om att bli föräldrar i flera år. Men på bb togs barnet ifrån dem – för att de inte var mentalt kärnfriska.

Jag träffar **Mantas** – vi kallar honom det – på en frivilligorganisation som kämpar mot diskriminering av psykiskt sjuka (**Globali Iniciatyva Psichiatrijoje**).

– Utan organisationens hjälp hade vi aldrig fått tillbaka vår dotter, säger han.

Mantas har ett begåvningshandikapp och hans hustru **Lina** har en

historia av schizofreni och paranoia. Några dagar efter nedkomsten, när de låg i sängen med sin älskade dotter, såg Mantas ett band på bebisens handled.

– När jag frågade vad det var svarade sjukhuset att barnet skulle till ett barnhem. Jag vägrade tro att det var sant.

Kort därefter kördes Lina till en psykiatrisk klinik för tester. När hon kom tillbaka till bb fick hon beskedet att dottern skickats till barnhemmet.

– Vi blev helt förkrossade och förstod ingenting. Den psykiatriska

kliniken hade ju konstaterat att Lina inte längre led av sjukdomen, säger Mantas som ibland tappar tråden men som med hjälp av tolken kan ge en sammanhängande beskrivning av den mardrömslika utvecklingen.

Dottern **Milda** hade skickats till barnhemmet **Kudikiunamai** (se text intill). Det tog en vecka innan föräldrarna fick besöka henne. Under tiden hade frivilligorganisationen blivit informerad om det akuta läget och en erfaren advokat hade tagit sig an fallet.

– På barnhemmet var de snälla mot

”När jag frågade vad bandet på dotterns handled var svarade sjukhuset att barnet skulle till ett barnhem. Jag vägrade tro att det var sant.”

oss, vi fick komma dit och krama vår dotter, säger Mantas och tar upp telefonen och visar en video av familjen från ett av de skötrum som fotograferen och jag just besökt på **Kudikiunamai**.

Efter sex veckor fick de tillbaka sin **Milda**. Mardrömmen var över. Men de har ännu inte fått någon förklaring eller ursäkt från kommunen. Inte heller vi får veta hur kommunen motiverar sitt agerande. I ett mejl avböjer man från att kommentera ärendet.

Pähl Ruin